

Enne kui Raplast sai linn

Margus Enna

**Mälestusi sõjajärgsest
Raplast**

2018

Minu mälestused Rapla kodulähedasest jaama kandist algavad 1946. a veebruarist. Peale isa vabanemist sõjaväest asus ta tööle Rapla Jahu- ja Saeveskisse ja meie kolisime Juurust Raplasse Viljandi mnt 45 (nüüd 83) nn. tööliste majja, peale veski tööliste elas 2 raudteelase peret ja allkorrusel oli veski kontor. Üle tänava Kaarlepa maja (praegu Viljandi mnt 108) hoovil oli väike limonaadivabrik. Jaama tn nurgal oli Rapla Tarvitajate Ühistu kauplus (vist Nr.2, juhataja Laurimaa), seal kõrval Valtu poole oli Meierei (meier Metsniit), veski oli oma hoone ja palgi-lauavirnadega Jaama tn ääres ja nurgal oli Kopli Mari majas ORSI (Raudtee tööliste varustamise osakonna TVO) pood. Viljandi mnt. ääres Jaama tn. vastas suuremas majas oli Hobulaenutuspunkt ja aias kasvuhoone, kus tegutses kärner (aednik), põllud olid Väljataguse tee ääres. Oma vahetuste ja lõunapauside alguse-lõpu vilega andis endast teada Tellisetehas. Tehase ja raudteejaama vahele jäid looduslik metsapark oma saviaukude, saarekeste ja ilusate sildadega. Parki puude vahele tegid suuremad poisid (vennad Kruusimäed, Aulikud jt.) rööbaspuud, rõngad, kangi, aastaid hiljem ehtasid Teeninduskombinaadi mehed tantsulava ja valgustuse. Seal peeti mõnusaid jaanipidusid.

Viljandi mnt. äärde jäi veel teedevalitsuse ilus kollane kivimaja, mille parempoolsest nurgast oli lahingute ajal tabanud mürsk viinud tüki, kelder oli pakkunud elanikele pommivarju. Teetöölised valmistusid talve tulekuks lumeväravate tegemise ja nende viimisega teede äärde alustele, seal olid ka vaiad väravate toestamiseks teede äärde aiaks seadmisel. Neil aastatel teede liivatamist vist ei olnud vaja või ei tuntud, üksikud autod ainult liikusid, kooperatiivil, teemeistril, tellisetehasel ja hiljem veskil oli igäühel paar autot. Talvel oli hea tõukekelguga koolis käia, Viljandi mnt oli ainult 2 jäätunud autoroobast ja kui tuul takka ka veel oli, siis olid 10-15 minutiga alevs. Hiljem 60ndate alul hakati liivatama nii, et kaks meest viskasid veoauto kastist labidaga liiva teele, laialiajamiseks lohisesid auto järgi 2 poolitatud autokummi.

Praeguse Telliskivi bussipeatuse kohal teeäärsel põllul oli kraavikesega ääristatud platsikesel kungas risti ja sellel oleva kiivriga. Posti tõi jaama kandi peredele korteritesse Posti-Mats, hästi mõnus üsna vana mees, pühade ajal pakuti üht-teist parematki. Tema kodutee läks mööda raudteed Aranküla poole ja juttude järgi olevat istunud raudtee silla äärel jalgu puhkama, mööduv vedur olla tema sealt maha tõuganud midagi hullu juhtumata. Sel kitsarööpmelise ajal oli seal uue ja vana jõe laiade äärtega kivisillad lähestikku, vana jõe silla kõrval oli lai sügav haa koht ja silla all madalas püüdsime Tapupere poistega koos karjas olles kivide alt lutsu.

Eestiaegses A. Kaarlepa Limonaadivabrikus, tollal vist ETKVLile kuulunud limonaadivabrikus töötas mitu naist, pudeleid pesti suures palis, jooki segati veest, suhkrust, essentsist, gaasistati ja villiti patentkorgiga (kivikork kummist tihendiga) pudelitesse. Kooperatiivi auto viis need poodidesse ja tõi taara tagasi.

Niisuguse sildiga jooke oli tehtud Kaarlepa maja hoovil

enne Teist Maailmasõda.

Raudteejaam pakkus tööd paljudele raudteelastele, seal oli raudtee telefonikeskjaam, kivikuur veduritele põlevkivi või kivisöeandmiseks (loobiti labidatega, ühe tubli naist kutsuti Kivikuuri-Leidaks) ja pumbamaja. Oli jaama

miilitsamaja koos miilits Bikiniga. Jaamahoones oli lehekiosk puitrullo esiseinaga (üks kioskõrdest oli minu mälu järgi Tapupere Lisette) ja puhvet.

Rongid peatusid Raplas päris kaua (10-20 minutit), vedur võttis kütet ja vett, reisijad puhvetist suupistet ja õlut, õllevaatide tarvis oli suur maapealne kelder.

Aeg oli selline, et vanemate palgad olid väikesed ja kulusid perele, siis mingil ajal oli keegi lastest tulnud mõttele lisaraha teenimiseks käia jaamas rongireisijaile müümas marju, hernekaunu. Selleks tuli käia metsas maasikaid, vaarikaid korjamas või said neid koduaiast, marjad panime paberist keeratud tuutudesse ja need omakorda parajasse korvi, mis oli pealt jaotatud niidiga ruutudeks. Niimoodi varustatult võtsime 50ndate aastate alguses vastu saabuva reisirongi, mis Raplas pikemalt peatus. Meie kõndisime vagunite ees, osteti läbi avatud akende või tuldi välja, tuutu hinda ei mäleta aga võis olla rubla ringis. Minul oli ühel suvel vaja raha uue portfelli, teisel oli vääramatu soov osta fotoaparaat Ljubitel (112 rbl.), kolmandal lisaraha jalgratta ostuks. Fotoka ostsin Jaama poest, jalgratta Diamant Tallinna täikalt, mis oli siis praeguse Autobussijaama kohal, käekell jäi veel aastateks unistuseks. Tuutumüüjad olid vanuses 7-15 ja meie 3-4 liikmelist sõpruskonda toetas väga lastesõbralik proua Helga naabermajast, käisime sageli koos 4km kaugusel Pae külas marjametsas.

Jaama hoonete hulka kuulus korralik leilisaun, mis oli väikese tasu eest saunanaisele kasutamiseks lähiumbruse inimestele. Teatud kellaaegadel oli saun kasutamiseks naistele ja siis jälle meestele, lõpuks segasaun. Jaamaesise platsi (jaama poolt vaadatuna) parempooses kaarjas servas oli pikk kõver müügilett mõnede klaasvitriinidega, kus ümbruskonna inimesed said müüa pirukaid, võileibu ja muud söögipoolist, juttude järgi käis miilits korjamas koharaha 1rbl.

Jäätist poodides ei müüdnud, mõnel korral suve jooksul levis uudis, et jaama juures on jäätisemüüja. Müüjannal oli mingi kast jäätistega ja kassakarp, selle põhjas paber, kus olid kirjad ja numbrid, mida ta alati maksmisel vaatas. Keegi leiutas, et ta vaatas sealt, palju peab raha tagasi andma, kas see nii oli, ei tea.

Hommikul peatus seal ka Kuusiku lennuväe kongiga veoauto ZIS 5, tõi-viis rongile sõjaväelasi ja lahke autojuht võttis hommikul tagasiteel peale koolilapsi, kes muidu kõmpisid jala koolikott näpus 3km pimedal teel kooli. Turupäevadel liikus rohkem küladest tulnud turulisi hobustega ja siis mõni lahkem võttis lapsi peale või hüppasid reejalastele, mõni aga äigas piitsaga.

Reisiringide koosseisus oli postivagun, postkontorist käis Rapla posti vahetamas hoburakend, millel oli kaasas mundris relvastatud saatja (meelde on jäänud, et see oli enamasti naisterahvas, kes pidi valvama eriti tähtsat posti). Rongiga saabunud kaup, mööbel jm. viidi kaubaaita. Meiereist edasi Valtu poole Viljandi mnt äärde hakati ehitama (puitseintega kivipostide vahel) madalat kaubaaita, osa ehitajatest olid kuuldu järgi sakslastest sõjavangid, kes toodi tööle kusagilt veoautodel.

Rapla Jahu- ja Saeveski tegi teenust talumeestele: püülijahu kahe Saksa MIAG püüli valtsmasinaga, manna, kruup, lihtjahu 2 kivipaariga, saeveskis palkidest lauad- prussid, hööveldamine ja suvel väljas platsil vahel katusesindlid ja laastud, mille masinaid käivitas keegi Erka Alust oma kumpea Lanz traktoriga. Veskimasinate käivitamiseks oli aurukatel, mida köeti puidupindadega. Veski viimase korruse ühes ruumi oli trafoalajaam, mis andis (vist Ellamaa) voolu jaama ümbruskonnale.

Minu isa oli seal tööl juba ehitamise ajal, tegi algul puutööd (kõik jahu transportimise torud ja elevaatorid, trepid jm. oli puidust). Meenub seik, kus talumehed olid viljakottidega hobuveokitel jahvatamise ootejärjekorras ja saabus valla partorg ning kui isa saatis teda saba lõppu, käratas, et ma pidin aasta otsa passima taluniku p.... taga, et vili kätte saada ja nüüd siis siin ka veel, kui sa kurat poleks sõjas käinud, saadaks su Siberisse.

Kui vili oli must, pesti alakorrusel läbi ja kuivatati. Kui talunike aeg sai otsa ja vilja jäi väheks, toodi kusagilt magusast taignast küpsetatud suuri kõvasid koogilatakaid, lasti valtside vahelt läbi ja tehti teenustööna lastetoiduks sõmeraks jahuks.

Peale sõda liikus palju nn. kotipoisse ja invaliide, kes palus, kes varastas, tulid nad rongidelt.

Tellisetehases käis töö vahetustega, töö ja puhkeaegade vaheldumisest anti teada kaugele kostva vilega. Põletusahje köeti ööpäevaringselt, kütusena kasutati peale põlevkivi Katku rabast võetud turvast, mida veeti mootorveduriga vagonettidel väikesel raudteel, mille trass ületas Viljandi maantee praeguse elamu Viljandi mnt.80 kohal. Savi telliste tegemiseks kaevandati paljukopalise ekskavaatoriga (juhiks Hugo Rootsimaa) ja veeti tehasesse samuti raudteel. Tehases töötas inimesi paljudest rahvustest, palju oli ingerlasi, venekeelsed õpilased käisid õhtuses vahetuses tollaegses Rapla Mittetäielikus Keskkoolis. Tööliste majutamiseks ehitati tehase lähedusse mitu barakki. Toodang veeti välja autodega ja tehase laoplatsini ehitatud haruraudtee kaudu.

Teid ja tänavaid ääristasid siis kraavid. Viljandi mnt. ja Jaama tn. nurgal olevasse kauplusesse pääses jala üle kolme sillakese, üks veski kohal, teine tänavate nurgal ja kolmas meierei pool, sildade vahel oli kuusehekk. Jaama (kooperatiivi)poes oli kaks pikka letti, vasakul kaubeldi toidukaupadega ja nn kultuurikaupadega (fotoaparaadid jm), paremal tööstuskaupadega, vasakule risti jäi väike lett vanaaegse hõbedaselt läikiva mustrilise kassaaparaadiga (vist National), seinal suur 8-kandiline seinakell ja kalender vahetatavate kuu, päevade ja kuupäeva numbritega. Paremal pool akna all olid mootorrattad Iž 350 ja 125cm³ võrr Moskva või Kiev. Sealt 1951. a ostetud murdmaa suusad teenivad mind siiani. Kui oli teada müügile tulevast suhkrust 1/2 kg inimese kohta, siis moodustus juba õhtul saba, et rohkem saada, võeti kaasa lapsi, saadud kogus märgiti kooperatiivi liikmeraamatusse, vahel oli müügil magus kollane kartulisiirup.

ORSi poest on meelde jäänud võõramaakeelsete kirjadega (ilmselt Jaapanist pärit) suured külmutatud tursafilee pakid, krabikonservid, suurtes vineerist nagu kübarakohvrites puulabidaga tõstetav kalamari ja hästi suured

viinapudelid. Eelisjärjekorras teenindati raudteelasi, kui kaupa jagus, said teisedki.

Hiljem ehitati jaama ja poe vahele väike puhvet nn Roheline Konn, oligi üle kraavi madalas kohas.

Esimestel sõjajärgseil aastail oli poodides puudu palju vajalikke toidukaupu. Piima ja või puudumise leevendamiseks hakkasid väga paljud pered pidama lehma, sigu ja kanu, ka meie pere. Majade hoovi ehitati väikesi laudapugerikke, karjamaid eraldati lähiümbruse maadele, algul oli karjamaa üle raudtee jõe taga ja igauks karjatas ise oma looma, hiljem anti alevirahva karjamaaks Viljandi mnt suure kivi juurest üle jõe nüüdse suvilapiirkonna maadel. Seal oli juba lehmapidajate poolt suveks palgatud karjak (Rummo või Rumma?), jagati ära kes mis päeval viib temale lõuna, õhtune loomade äraviimise aeg oli kindel. Täitevkomitee määras ära talveheina tegemise kohad, meil oli kusagil Kelba kandis ja hiljem mitu aastat läbi Lipa Metsküla taga 22km, käisime jalgratastega, vikatid, rehad, toidukott kaasas, ööbida tuli kas heinamaal või ühe talu lakas.

1946. a hakati andma soovijaile maad, nt meie perele MAADE ÜLEANDMISE AKTIGA, kus on kirjas: „maasaajale antakse riiklikust maatagavarast käesoleva aktiga üle maa-ala ehituskruunt nr. 109, mille suurus looduses tähendatud piirides on umbkaudu 0,64 ha. Eeltähendatud maa-ala antakse tasuta põliseks kasutamiseks...” Maa eraldati, aga kogu ehituseaja puudus elekter, selle saamiseks ostsid 1950. a maaomanikud ise postid, panid püsti, hankisid juhtmed ja muu selleks vajaliku. Hoonete ehituspalgid sai teha riigimetsast, metsatöö käis käsisaega, palgivedu regedega saeveskisse hobustega, vundamendikraavid, keldriaugud ja liiva-kruusa laadimine karjääris ning valamiseks segu tegemine käsilabidatega. Maa harimine käis hobustega, kolhoosi hobuse kasutamise eest tuli teha tööpäevi, käisime vanaemaga küll peedivagusid kõplamas, viljapõllul ohakaid välja torkimas, rukist kokku panemas jne. Kolhoosimetsast hao (kütuse) tegemiseks tuli kolhoosile teha sama kogus, mis samasse kõdunes. Lehma

karjatamise eest riigimetsas tuli käia metsa istutamas. Viljapeksuks kuni tema küüditamiseni tuli põlluserva A. Laiapea oma Fordson traktori ja suure rehepeksumasinaga.

1951. a asuti krunte vähendama, alles jäeti 0,12 ha ja kadusid ka põllutööd ja loomapidamine.

Vabandan, kui minu meenutustes on faktivigu.

Kauaaegne raplakas Margus Enna